

IZLOŽBA „ČEGA SE BOJIŠ? STRAH U NAŠOJ SVAKODNEVICI”

MARIO BULETIĆ □ Etnografski muzej Istre – Museo etnografico dell'Istria, Pazin

Sjećanje, memorija i tumačenje slika iz prošlosti nedvojbeno proizlaze iz perspektive oblikovane u sadašnjosti. Tako i vrijeme našeg postojanja često uspoređujemo s nekim *prije* ili *poslije* njega. S obzirom na glavnu temu izložbe *Čega se bojiš? Strah u našoj svakodnevici*, otvorenu u prostorima Etnografskog muzeja Istre u prosincu 2019., i posebnog momenta u kojemu se kao društvo nalazimo, razumljiv je refleksivan pristup u prikazu izložbe koji slijedi. COVID-19 multiplicirao se u sve sfere naših života, a višeslojni strah koji se u svojim različitim oblicima uvukao među ljude globalno je opipljiva emocija. Tom logikom, život izložbe u prvom će dijelu ovog prikaza biti promatran kroz tri recentne društveno-vremenske dimenzije: prije pandemije, u vrijeme karantene i u uvjetima nove realnosti. U drugom dijelu ovog teksta fokus je prebačen na sam sadržaj i postav izložbe.

Život izložbe: od ideje do realizacije

Prije pandemije. Vrijeme prije izbijanja pandemije koincidira sa svim fazama stvaranja izložbe – od same ideje, preko razrade koncepta i postava, do realizacije. Posao etnografa je da promatra, bilježi i interpretira različite aspekte svakodnevnog života ljudi u nekoj zajednici. Oblikovanje ideje za izložbu više proizlazi iz uloge izravnog sudionika u toj istoj svakodnevici nego iz uloge vanjskog promatrača. Misao koja se nameće iz življenja i promatranja svakodnevnih društvenih procesa i prakse u zajednici i u široj okolini – osobnih, bliskih i nepoznatih ljudi, izravne ili posredovane putem različitih medija – približava se tvrdnji sociologa Franka Furedija da se „ono što potiče i oblikuje kulturni imaginarij u ranom 21. stoljeću ne temelji na nadi već na strahu” (Furedi, F., 2007 [1997]: vii). Realni ili nerealni, subjektivni ili objektivni, opipljivi ili neopipljivi, strahovi postoje i utječu na živote pojedinca i zajednice te nam ponešto govore i o njima.

Ideja o strahu, odnosno o *kulturni straha* kao o povećanju kroz koje je moguće promatrati svijet (Svendsen, 2010: 14) s vremenom se pretvorila u veliki izazov. Taj se izazov najbolje reflektira kao glavni cilj ovog izložbenog projekta: istražiti strah kao univerzalni koncept – kao emociju poznatu svim ljudima, neovisno o kulturnome, društvenome i povijesnom kontekstu, i to na temelju izložbenog postava. Osnovni idejni okvir naznačen je u

sl.1. Plakat/vizualni identitet izložbe.
Ilustracija: Miho Nadan Rojnić Biondo,
digitalni crtež, 2016.

samom uvodu izložbe: „Govoriti o strahu znači govoriti o našoj kulturi življenja, o društvu i zajednici, o tradiciji, o odnosu lokalnog i globalnog, o prošlosti, sadašnjosti i o pogledu prema budućnosti. Strah nas upozorava na odnos prema drugom, o tumačenju i shvaćanju nas samih u kontekstu šire zajednice. Suočiti se s tematikom straha iz muzeološke i etnografske perspektive znači prvenstveno istražiti kulturne i društvene specifičnosti zajednice u kojoj živimo kroz jedan poseban sustav. Njega prvenstveno pokreću emocije, psihološka i fizička stanja uvjetovana najrazličitijim životnim prilikama.”

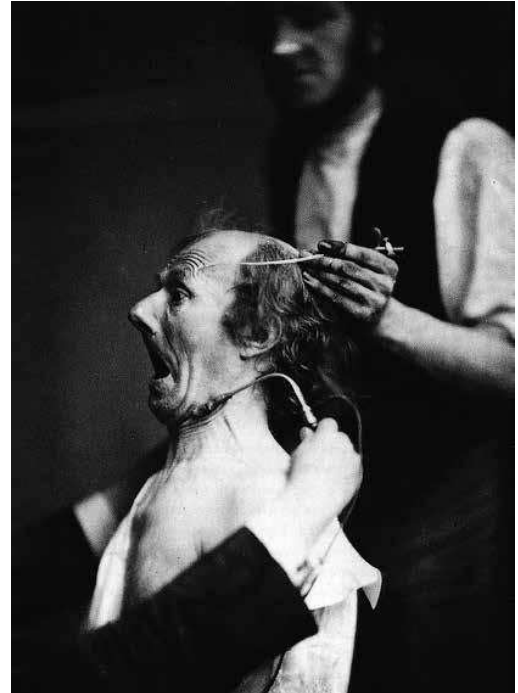
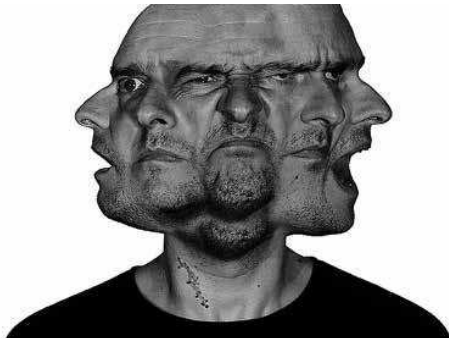
Od samog početka glavno je određenje te izložbe – u konceptualnome i izvedbenom smislu – njezina interdisciplinarnost. Sagledavanje te kompleksne teme iz različitih kutova nametnulo se već od istraživačke faze kao model za oblikovanje tematskih cjelina samoga izložbenog postava. Izloženi predmeti, tekst, fotografije, ilustracije, slike u pokretu i zvuk na pretežito asocijativan

sl.2. Postav izložbe.
Fotografija: Mario Buletić

sl.3. Quintità Homini, foto instalacija.
Dejan Štifanić, 2019.

sl.4. G. Duchenne de Boulogne izvodi eksperimente elektrostimulacijom. Guillaume Duchenne de Boulogne 1855.-56. *Mécanisme de la physiologie humaine*, 1876.
Wikimedia Commons/Javno vlasništvo.

način naglašavaju višeslojnost teme straha. U interakciji s posjetiteljima, s njihovim subjektivnim iskustvom i tumačenjem, sam smisao izložbenog postava dobiva i različita značenja. Na tom tragu, sa stajališta muzeološke prakse, ta se izložba može definirati kao izvedbeno hibridna i metodološki eksperimentalna (Macdonald i Basu, 2006.). Izložbeni je proces shvaćen kao prilika da se putem različitih medija, kroz prizmu različitih disciplina i mreže suradnika istraže njihovi potencijali u sagledavanju te višeslojne teme. Strukturni elementi izložbe različite prirode u interakciji su jedni s drugima. Umjetnički radovi putem različitih izražajnih medija (crteža, fotografija, videa, zvuka, instalacija) komuniciraju s predmetima iz etnografskih, kulturno-povijesnih, prirodoslovnih i tehničkih muzejskih zbirki, kao i s nemuzejskim predmetima iz svakidašnjeg života koji se sadržajno i simbolički uklapaju u pojedine teme.

Karantena i nova realnost. Tri tjedana nakon što je izložba otvorena Svjetska zdravstvena organizacija službeno je objavila da se Kinom širi nova vrsta koronavirusa. Lokalno, u javnom i privatnom životu, nitko nije bio osobito zabrinut, pa ni posjetitelji kojima je pri vodstvima kroz izložbu postavljeno pitanje boje li se da bi se nešto slično moglo dogoditi i u nas.¹ Situacija se počela drastično pogoršavati u našem susjedstvu. COVID-19 u ožujku je proglašen pandemijom, a naši su životi globalno krenuli u nekom sasvim neočekivanom smjeru, za mnoge svedeni pod zajednički nazivnik – karantena (*lockdown*).

Usprkos zatvaranju muzeja, izložba je postala relevantnija i aktualnija nego što se moglo zamisliti. Kao i znatan dio našega svakidašnjeg života, izložba je za kratko

vrijeme prebačena u virtualni svijet. Manjak materijalnih i tehničkih resursa, uz potrebu da se u što kraćem vremenu izložba postavi *online* kako bi bila dostupna publici, išla je u prilog odabiru besplatne platforme za izradu virtualne izložbe *WordPress*.² Sadržaj izložbe, u neznatno izmijenjenom obliku, gotovo je u cijelosti prebačen u virtualnost. Novonastala situacija kreirala je novi filter i leće kroz koje je moguće promatrati izložbu. Slika se izoštrava, razlike u odnosu *prije* i *poslije* pojave COVIDA-19 postaju osjetne, ponajviše u dubini iščitavanja sadržaja izložbe. Sadržaj se u većoj mjeri subjektivizira, emotivni naboj postaje intenzivniji, potraga za odgovorima izrazitija. Teme koje se provlače izložbom postaju opipljivije i realnije svakome: od temeljnog straha za život i zdravlje naših najbližih i nas samih, preko egzistencijalnog straha za neizvjesnu budućnost i posljedica koje bi novonastala situacija mogla uzrokovati, do medijskih i političkih šumova i manipulacija koje često dovode do neosnovanih krivnji i demonizacije drugih i drugačijih na kulturnoj ili svjetonazorskoj osnovi.

Izložba je nakon otvorenju (*prije*) izazvala zadovoljavajuću znatiželju posjetitelja, kolega, informativnih i strukovnih medija. U novonastalim okolnostima (*poslije*) zanimanje i odjek su se intenzivirali. *Online* izložbu moguće je pregledati na tri jezika (hrvatskome, engleskome i talijanskome), što je vidno utjecalo na broj posjeta iz različitih krajeva svijeta. Dobivena je određena vrsta nepredvidive evaluacije na zadovoljavajućem uzorku posjetitelja i medija, a smjer kritike bio je pozitivan. Izložba je tijekom karantene za bilježila oko četiri tisuće posjeta i više desetaka izravnih obraćanja elektroničkom poštom. Na ICOM-ovim službenim stranicama *online* izdanje izložbe navodi se kao primjer dobre prakse u prilagodbi

¹ Vodstva su održana u povodu *Noći muzeja*, 31. siječnja 2020.

² *Online* izložba dostupna je na: <https://cegasebojis.wordpress.com>

sadržaja i aktivnosti muzeja novonastaloj situaciji.³

S postupnim otvaranjem društva i prilagodbom novim pravilima ponašanja u svakidašnjem životu, i izložba je ponovo zaživjela u novim okolnostima. Broj virtualnih posjeta je smanjen, one klasične polako su krenule, a izložbi su zbog otkazivanja drugih muzejskih programa udahnuta i dodatna tri mjeseca života. Proces prilagodbe novoj realnosti dugotrajan je i spor. Karakterizira ga neizvjesnost, ljudi su se u svakodnevnom životnim aktivnostima, u ponašanju, u odnosu s bliskim i manje bliskim osobama, u političkom diskursu i medijskom prostoru primorani suočiti s nejasnoćama i kontradikcijama. Pritom se ne prestaju bojati, kao ni nadati, dok povijest uvijek nadilazi i strahove i nade (Auge, 2013: 81-82).

Postav izložbe

Izložba u svojim temeljnim postavkama ostavlja prostor za mnoga pitanja i poneki odgovor u procesu suočavanja s često potisnutim temama koje usmjeravaju naše individualne i kolektivne živote, pri čemu otvara mogućnost za osvješćivanje svakodnevnih životnih procesa. Takav metodološki pristup nametnuo se kao najprihvatljiviji. Spoj različitih pogleda, muzeoloških paradigmi i muzeografskih alata, isticanje društveno relevantnih tema za pojedince i zajednicu kroz prizmu univerzalnosti teme, metoda je koja se u svim segmentima i neovisno o nepredvidivoj situaciji pokazala uspješnom, te je svakako vrijedi i dalje primjenjivati u muzejskoj praksi. Na koji je način osmišljen sadržaj i postavljena izložba, doznajmo u tekstu koji slijedi.

Različiti pogledi. U prvom dijelu izložbe tema straha stavljena se u kontekst osnovnih ljudskih emocija interpretiranih različitim znanstvenim pristupima. Prva znanstvena istraživanja o temi straha, i općenito emocija, datiraju iz druge polovice 19. stoljeća. Riječ je prije svega o primjeni evolucijske paradigme o temi straha u biologiji te o interpretacijama emocija na osnovi fizioloških ekspresija lica i reakcija tijela. Za Darwina je strah dominantna emocija u hijerarhiji ljudskih afekata. Fizički se podjednako očituje u svim kulturama još od pamtivijeka, kao „drevna baština“ čovječanstva, te je samim time čvrst dokaz o evolucijskoj osnovi straha (Plamper i Lazier, 2012: 4. i 172.). Fotoinstalacija Dejana Štifanića naslanja se na vizualne prikaze prvih istraživanja teme straha ilustrirajući ekspresijama lica različita emotivna stanja čovjeka. Ta su prva istraživanja na ljudima rađena elektrostimulacijom, odnosno indukcijom struje posebnim uređajem. Teorija koja objašnjava emocije iskazane ekspresijom lica zadržala se i do danas, a jezini je zagovornik psiholog Paul Ekman. Svoju je teoriju primijenio pri izradi programa za vladu SAD-a (*Screening of Passengers by Observation Techniques*), kojim se uz pomoć određenog broja kriterija na aerodromima detektiraju potencijalni teroristi.

Izloženi eksponati zmija, paukova i škorpiona iz Prirodoslovnog muzeja u Zagrebu nadovezuju se na evolucijsko stajalište, na temelju kojega je strah prije svega funkcionalan. Razvoj obrambenih mehanizama preduvjet je koji omogućuje bićima da prežive. Primarna je funkcija straha da potakne suočavanje s poticajem koji se percipira kao moguća prijetnja. Tako se nekim istraživanjima nastoji pokazati da je strah od zmija i paukova, kao i od različitih prirodnih pojava poput grmljavine i vatre, oblikovala evolucija. Sami izložci u sebi nose i temu individualne percepcije straha, ali i kulturno-društvene konotacije. Primjerice, od izloženih lokalnih zmija samo je poskok opasan za čovjeka. Mlada zmija kravosas slični poskoku, no ona je potpuno bezopasna za čovjeka. No zbog te sličnosti s poskokom, nažalost, često stradava. Crni gad je također bezopasna zmija, premda u predaji postoje tumačenja kako se zna omotati oko nogu i jakim stiskom zaustaviti protok krvi.

Različitim se aspektima straha ponajviše bavi psihologija. Evolucijska se perspektiva dograđuje, najprije tvrdnjom da se na strah možemo naučiti, odnosno da ono čega se bojimo može biti uvjetovano. Klasično uvjetovanje u psihologiji prvi je laboratorijski istražio ruski znanstvenik Ivan Pavlov krajem 19. stoljeća u poznatom eksperimentu s psima. Istom metodom psiholozi John B. Watson i Rosalie Rayner klasično su uvjetovanje u ljudi empirijski istraživali u kontroliranim laboratorijskim uvjetima s djetetom od devet mjeseci, kodnog imena „mali Albert“ (*Little Albert Experiment*, 1920.). Kratki video prikazuje isječak tog eksperimenta, koji nam iz današnje perspektiva izgleda najblaže rečeno zastrašujuće te etički neprihvatljivo.⁴

Sa stajališta kognitivne psihologije, ono što je važno istražiti jesu sama spoznaja i subjektivni doživljaj pojedin-

sl.5. Crni gad i poskok, detalj s izložbe. Iz fundusa Hrvatskog prirodoslovnog muzeja, Zagreb.

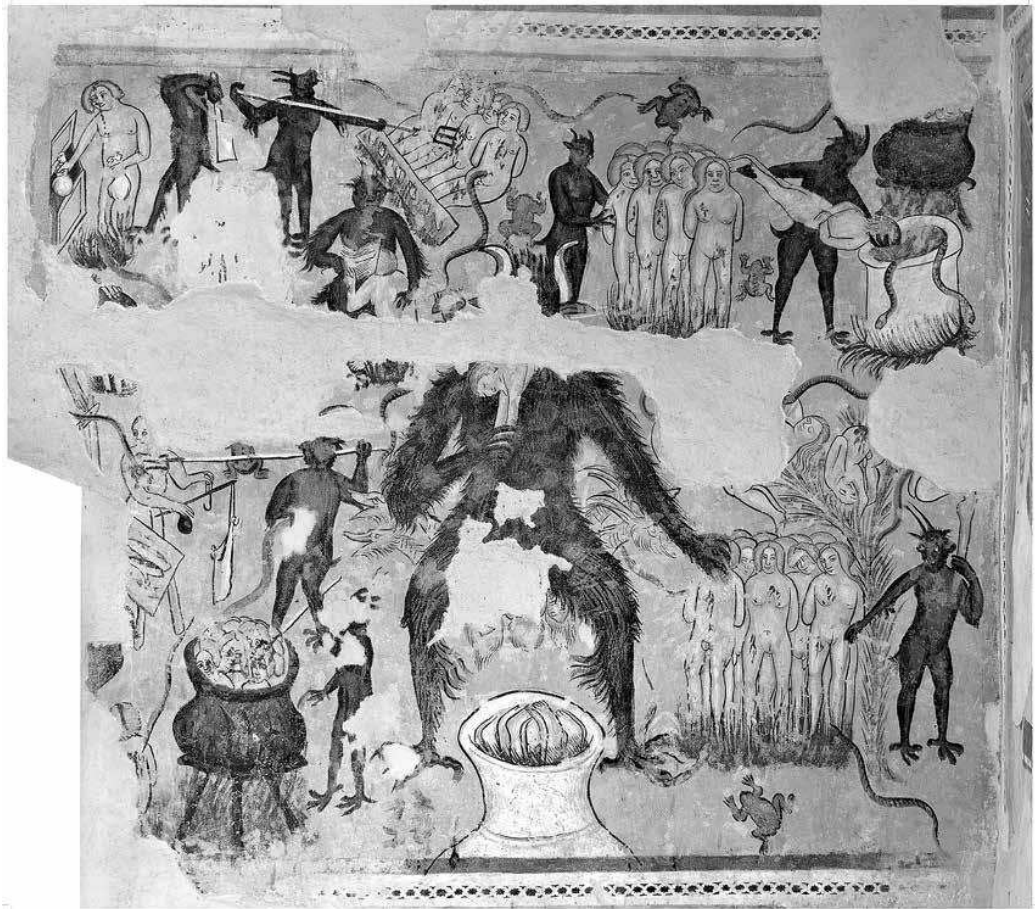
Fotografija: Mario Buletić

sl.6. Stomatološki klinički stolac i bušilica, detalj s izložbe. Iz fundusa Tehničkog muzeja Nikola Tesla, Zagreb.

Fotografija: Mario Buletić

3 ICOM, Museums and COVID-19: 8 steps to support community resilience, 2020. (preuzeto 1. srpnja 2020. sa <https://icom.museum/en/news/museums-and-covid-19-8-steps-to-support-community-resilience/>).

4 John B. Watson, *Little Albert Experiment*, 1920. (izvor: <https://youtu.be/WkRG4y-kQ4Q>).

sl.7. Prikaz pakla. Crkva Sv. Barnabe, Vizinada. 15. st.
Fotografija: Mario Buletić

ca u trenutku kad prolazi kroz neko stanje straha. Prema psihoanalitičkim teorijama, smatra se da se strahovi povezani sa specifičnim objektom na koji se pojedinci fokusiraju temelje na potisnutim, često traumatičnim doživljajima preusmjerenima na različite objekte koji ih aktiviraju. Izvori naših strahova proizlaze iz podsvjesnih neriješenih sukoba našega nesvjesnog, emotivnog i nagonskog dijela ličnosti s onim razumnim, koji funkcionira na načelu realnosti i kontrole. U znanosti je prihvaćeno mišljenje da se strah i anksioznost obično pojavljuju kao stanja koja pridonose čovjekovoj prilagodbi različitim životnim situacijama. Kada, međutim, strah i tjeskoba postaju problem, odnosno kada se ta stanja mogu smatrati poremećajem? Granica između „normalnoga” i „nenormalnog” straha nije sasvim jasno određena. Strah se smatra poremećajem kada je stupanj anksioznosti ili straha disproporcionalan s razmjerom neke prijetnje, tj. kada se precjenjuje mogućnost da se nešto čega se bojimo dogodi i/ili se pretjeruje u naglašavanju negativnih učinaka tog događaja. Izlošci koji se doslovno vežu na taj dio jesu i stara zubarska stolica s bušilicom i drugi zubarski instrumenti iz fundusa Tehničkog muzeja *Nikola Tesla*.

Strah od odvajanja – od napuštanja, gubitka, odbacivanja – smatra se jednim od temeljnih ljudskih strahova.

Taj je strah prikazan kratkim autorskim filmom Nina Violić *Odvajanje*.⁵ U filmu je prikazan odnos majke i kćeri, istaknut reakcijom majke na situaciju u kojoj ona nakratko gubi kćer iz vida, što je dovoljno za pokretanje psiho-fiziološke i emotivne lavine – straha u svim njegovim nijansama, straha u kojemu se stapaju subjektivno i objektivno.

Kultura straha i njegove društvene dimenzije. Društvene znanosti novijeg datuma, politička teorija i filozofija, s naglaskom na temama bliskim etnoantropološkoj disciplini, usmjeravaju drugi dio izložbe kroz nekoliko podcjelina u kojima se klasične antropološke teme isprepliću sa suvremenom svakodnevicom, tradicija s popularnom kulturom, lokalno s globalnim, individualno s kolektivnim. Ono što je zajedničko tim temama, neovisno o sadržaju i načinu prezentacije, naglašava činjenicu da su strahovi dijelom kulture u širem smislu riječi. Ono što se želi istaknuti jest da kolektivni, kulturno i društveno uvjetovani strahovi upućuju na konkretne činjenice koje najviše zabrinjavaju neku zajednicu ili grupu ljudi. A odnos prema strahovima i način na koji se s njima suočavamo kao pojedinci i društvo govori nam ponešto i o samim mehanizmima funkcioniranja društva.

⁵ *Odvajanje*, režija i scenarij: Nina Violić, produkcija: Spiritus Movens (izvor: <https://youtu.be/n1d7xr4L7e4>).

Refleksije tradicije u suvremenosti. Strah od smrti ne doživljava se kao jedan od temeljnih strahova samo iz biološko-evolucijske perspektive. Urođeni strah, koji ljudi dijele sa životinjama i koji je i u jednih i u drugih odgovoran za razvoj instinkta za preživljavanje, u ljudi ima i neodvojivu kulturalnu dimenziju (Bauman, 2006: 2-3). Sve su ljudske kulture razvile strategije zahvaljujući kojima bi im spoznaja o konačnosti života bila podnošljivija. U tom je smislu negacija smrti kao nečega konačnog svakako najučinkovitija: smrt se doživljava kao prijelaz iz jednog svijeta u drugi. Ta je duhovna dimenzija suočavanja čovjeka sa smrtnošću prezentirana ikonografski najprepoznatljivijim prikazom smrti u Istri: reprodukcijom srednjovjekovne freske *Ples mrtvaca* iz Berma. Uz nju je izložen prikaz *Pakla* iz istog razdoblja u Vižinadi, ali i suvremeniji Hegedušićev mural inspiriran motivom iz Berma, naslova *Mrtvački ples fašizma*. Položeni drveni kip Isusa Krista simbolizira prelazak iz jednog svijeta u drugi u svjetlu kršćanstva dok izloženi molitvenici i krunica naglašavaju duhovnu dimenziju suočavanja ne samo sa smrću već i s drugim životnim izazovima, pa i s mogućim strahovima.

Zlo i strah su nerazdvojni: zlo je ono što vidimo i čujemo, a strah ono što osjećamo. Jedno nas upućuje na vanjski svijet, a drugo na onaj unutarnji. Za naše pretke zlo se isključivo pojavljivalo ili budilo pri činjenju nekoga grijeha i vraćalo se grešnicima u obliku neke kazne. Tako su svi oblici zla koji su pogađali pojedinca i zajednicu – poput prirodnih katastrofa, bolesti ili nestašice hrane – bili prije svega moralni problem. U tom su smislu pokajanje i ispaštanje bili jedini način borbe protiv zla (Bauman, 2006: 54). Bijeg je najprirodnija i najučestalija reakcija na strah. Stoga ljudi traže fizički odmak od prijetnje i neko mjesto koje pruža sigurno utočište. Ako bijeg nije moguć a prijetnja ne iščezava, ne preostaje drugo nego borba. Bijeg i borba, ali i preventivna zaštita, u ljudi često poprimaju simboličke ekspresije, i to uz pomoć apotropeja: predmeta ili postupaka kojima se moguće zaštititi od zlih sila i nesreće. Tema zaštite od zla ilustrirana je nekim tipičnim materijalnim apotropejima koji se, prema tradicijskoj predaji, koriste u zaštiti od zlih sila i nadnaravnih bića. Osim toga, izloženi su i jedna pokladna maska iz Međimurja i šešir zvončara s Kastavštine, koji također na simboličkoj razini služe za zaštitu od zlih sila i tjeraju ih. Uz njih je izložen i komplet za zaštitu građana

sl.8. Drveni kip Isusa Krista, detalj s izložbe. Iz fundusa EMI/MEI. Fotografija: Mario Buletić

sl.9. Zvončarski klobuk, pokladna maska i komplet za samozaštitu, detalj s izložbe. Iz fundusa EMI/MEI i Etnografskog muzeja Zagreb, EMZ-48010. Fotografija: Mario Buletić

sl.10. Mora Miki. Nadan Rojnić – Biondo, akril na dasci, 50x60, 2010.

s plinskom maskom kao aluzija na moderna zla za koja je odgovoran čovjek.

Strah u naracijama vezanima za tradicijsku kulturu najjasnije iščitavamo u demonskim predajama: u mitu, usmenim predajama i književnosti, gdje se progovara o nadnaravnim, onostranim bićima i pojavama (Rudan, 2016.). No tema straha čest je motiv i drugih vrsta naracija, popularne kulture i umjetničkih praksi. Poveznica između tih naizgled različitih narativa očita je u radovima Nadana Rojnića Bjondog. Od ilustracije naslovnice izložbe – uplašenoga i zastrašujućeg *Miha* – preko personifikacije zla u liku lokalnoga glazbenika Francija Blaškovića, do spoja tipičnoga mitskog bića u Istri – möre – i Mickyja Mousa, prodor tradicijske kulture u suvremenu likovnost kroz medij popularne kulture vješto je i duhovito uprizoren. Različite vrste naracija i figuracije straha postoje u svim kulturama. Industrija zabave, uz druge društvene i ekonomske sfere, također se hrani suvremenim strahovima i rizicima kojima smo izloženi. Taj je univerzalni fenomen prikazan vitrinom s planetarno popularnim izloženim naslovima knjiga, filmova, bajki i stripova.

sl.11. Uljanikovac, detalj s izložbe; privatno vlasništvo.

Fotografija: Mario Buletić

Globalizacija straha. Problemi kojima svjedočimo općenito se odnose i na naše svakodnevne životne brige. Razvoj i širenje kolektivnih strahova često su uvjetovani nekim uznemirujućim globalnim činjenicama, nerijetko međusobno povezanim. Klimatske promjene i prirodne katastrofe, ekonomske krize, geopolitička nestabilnost, ratovi, masovne migracije, bolesti i različiti oblici nasilja obilježavaju globalne tijekove i ostavljaju trag kako na kolektivnim, tako i na pojedinačnim sudbinama, brigama i strahovima.

Lokalno smo svjedočili dugotrajnoj agoniji i propasti najvažnije industrije u Istri – pulskog brodogradilišta *Uljanik*. Strah za egzistenciju može ozbiljno narušiti integritet pojedinca i negativno utjecati na njegovo zdravlje te na odnose u obitelji i s bliskim ljudima. Premda takvi oblici društvene anksioznosti prije svega pogađaju pojedince, neminovno je da će se strukturalno odraziti i ostaviti dubok trag i u široj zajednici. *Uljanik* je mnogo više od mjesta u kojemu tisuće ljudi radi brodove – simbol je grada Pule, zaslužan je za oblikovanje i razvoj grada u posljednjem stoljeću i pol, i to ne samo ekonomski, već i društveno i kulturno. Nestankom *Uljanika* velik dio građana Pule i Istre izgubili su i dio sebe. Osim čistoga egzistencijalnog straha, u mnogih se ljudi pojavljuje i strah od neizvjesne budućnosti samoga grada – strah od pretvaranja životne okoline u nešto neprepoznatljivo i neprihvatljivo. Instalacija *trliža* (radnog odjela) koji visi na drvenoj gredi, radnih cipela, zaštitnih rukavica i kacige uljanikovca koji je svoj radni vijek proveo u brodogradilištu od 1990. do samog kraja 2019., uz fotografije rad-

nika u štrajku, evidentira tu tragičnu realnost za lokalnu zajednicu.

Strah od drugoga. Strah od *drugoga* i od *drugosti* prema više se izvora smatra jednim od temeljnih strahova. Ta tema ima središnju važnost za izložbu jer je odnos prema *drugome* u središtu interesa etnoantropološke discipline. Strah od *drugoga* usko je povezan sa strahom od nepoznatoga i sa stupnjem povjerenja u ljude. Temelji se na činjenici da netko svojim postojanjem ugrožava ono što smatramo *vlastitim* ili *našim*. Često se očituje u obliku straha da netko tko ima različita kulturna obilježja od naših – poput vjere, jezika, običaja ili sustava vrijednosti – kontaminira *našu* kulturu i način života (Boscoboinik, 2014: 24). Prema toj matrici, prodor tuđih elemenata u naš kulturni registar dugoročno dovodi do gubitka *našeg* identiteta i kulturne pripadnosti.

U kontekstu osobnih i kolektivnih kulturnih identiteta strah od zaborava, od gubitka materijalnih i nematerijalnih veza s prošlošću, od gubitka prirode i prostora kakve želimo zadržati i pamtiti dovodi do organiziranih strategija obrane, očuvanja, njegovanja i zaštite. One djeluju i preklapaju se na različitim razinama: od obitelji, preko formalnih i neformalnih udruga pojedinaca, do politički organiziranih platformi, znanstvenih i kulturnih institucija. Pomalo ironično, u tom su dijelu izložene lutke koje izgledom podsjećaju na Barbie i Kena, a obučene su u tradicijsku istarsku odjeću. Uz njih je izložena i razglednica na kojoj su istaknuti prepoznatljivi motivi iz Istre. Neovisno o formi i sadržaju, kontekstu, mjestu i situaciji u kojoj se ideja pojavljuje, njome se nastoji istaknuti pitanje komodifikacije kulture. Kultura kao proizvod – festivalizacija kulture, turistifikacija, politizacija, imperativ zabave i zarade – postupno zamjenjuje kulturu kao način života ljudi. Lokalno i zavičajno postaju dijelom tih istih proizvoda, mumificirani u nekom zamišljenom prostoru i vremenu, daleko od kulturne i društvene realnosti.

Strah od različitosti, od nepoznatoga, od onoga što nismo mi ili ja, od mogućih prijetnji koje našoj kulturi i društvu dolaze izvana strukturalni je dio ljudskog habitusa u svim kulturama. Toj je temi posvećen središnji dio izložbe predstavljen dvjema usporednim pričama. Prva se bavi fenomenom razbojništva u Istri između dva svjetska rata, a druga je osvrta na problem aktualnih masovnih migracija.

Prvu je temu za potrebe izložbe prilagodio Diego Han, povjesničar iz Centra za povijesna istraživanja u Rovinju. Činjenica da su na području koje je tada bilo pod talijanskom vlašću razbojnici bili većinom Hrvati bila je plodno tlo za političko iskorištavanje njihove aktivnosti, osobito u doba snažnog nacionalizma i sve brže rastućeg fašizma. U tome su prednjačile talijanske novine, koje su razbojništvo iskorištavale kako bi prikazale etničko-kulturnu inferiornost slavenskog stanovništva, gotovo do točke demonizacije i dehumanizacije razbojnika kao osoba. Koliko god da je razbojništvo izazivalo strah

među lokalnom populacijom, istodobno je zbog svoje podložnosti političkoj manipulaciji bilo društveno vrlo prijemljivo (Han, 2020: 34). Taj je dio izložbeno prikazan vojnim odorama i oružjem iz tog razdoblja. Razbojnici su, naime, često noću harali maskirani u odore talijanskih vojnika ili karabinjera, predstavljajući se budućim žrtvama kao pripadnici nove vlasti u potrazi za *subverzivnim* elementima (Han, 2020: 34). Osim toga, izloženi se predmeti i izvan navedenog konteksta mogu iščitati kao simboli straha uzrokovani ratom, nasiljem, životnom prijetnjom i represijom. Osim toga, izložena je i odjeća seljaka iz tog vremena, koji su bili moguće žrtve, ali i potencijalni razbojnici.

Politike utemeljene na širenju straha i na demonizaciji *drugoga* generiraju opće nepovjerenje, agresiju i mržnju, što je podloga za sukobe i nove oblike straha. Danas se to najviše očituje na problemu masovnih migracija. Politike zastrašivanja i stvaranja utvrda nimalo ne olakšavaju život onima koji se svakodnevno susreću s tom pojavom ne rješavaju problem onih koji se nađu u kroničnom vrtlogu straha i nesigurnosti ili daleko od kuće, niti umanjuju strah ljudi koji se boje nepredvidivih ishoda susreta s nepoznatim osobama u mjestu u kojemu žive. Ta je tema prikazana serijom fotografija koje svjedoče o migrantskoj krizi u Europi 2015., od iskrčavanja migranata u Grčkoj do hrvatsko-slovenske granice. Autor fotografija, ruski fotoreporter Sergey Ponomarev, za tu je reportažu nagrađen Pulitzerovom nagradom. Osim toga, izložen je i dio rada istarskog performerera i konceptualnog umjetnika Pina Ivančića – *Žilet HuljaHOOP* – komad *žilet žice* skinut s hrvatsko-slovenske granice i oblikovan u obroč.

Sublimna i subjektivna priroda straha. Koliko god strah može biti destruktivan, toliko može biti i poticajan, privlačan. Susret s novim i nepoznatim, izazovi i pustolovine, životne promjene, suočavanje sa strahom koji pretvaramo u znatiželju, u zadovoljstvo i sreću može napraviti mjesta za bolji odnos prema svijetu i nama samima. Strah nas potiče da učimo, da svladavamo životne prepreke. Nadvladavanje straha dovodi do slobode, nasuprot moćnomu i prijetećemu, stvara osjećaj uživanja i privlačnosti, generira uvjerenje da imamo kontrolu nad njim. Ili je jednostavno put za postizanje nekoga višeg cilja, važnoga ne samo za pojedinca već i za društvo. U tom je kontekstu izložena interventna vatrogasna oprema pulskih vatrogasaca kao primjer suočavanja s različitim vrstama prijetnji radi postizanja općeg dobra. Usto, izložene su i alpinistička i ronilačka oprema. Osim postizanja nekih viših ciljeva, kao u slučaju vatrogasaca, ljudi koji se bave takvim i sličnim aktivnostima što podrazumijevaju određeni rizik za život, osjećaj straha samo je dio stanja duha i tijela u kojemu prevladavaju smisao, užitek, ispunjenje, zadovoljstvo.

Strah je izrazito subjektivan osjećaj koji može biti prikazan na različite načine i putem različitih medija. Osim osobnog pečata i doprinosa izložbi u konceptualnom smislu, taj karakter u izložbi nastojali smo prikazati različitim umjetničkim intervencijama, od kojih su neke već prije navedene. Od samog početka postojala je zamisao da se posebno za izložbu snime zvuk i video. Osim što je tim autorima prenesena osnovna zamisao izložbe, njihovi radovi nisu bili ničim drugim uvjetovani. Za zvučnu instalaciju zaslužni su Alen i Nenad Sinkauz, a videoinstalaciju je izradio Davor Sanvincenti. Često je samo zvuk dovoljan da potakne obrambene mehanizme u organizmu i izazove osjećaj straha. Stoga je važan segment u izložbenom postavu prepušten zvučnoj instalaciji. Igra zvukovima autora ukomponiranih u kontinuirani *loop* priziva konkretne situacije, potiče spontane reakcije, s vremenom utječe na stanje duha, najčešće pojavom tjeskobe i nelagode, dok istodobno te iste osjećaje koje budi i zvučno oslikava. Videorad je nastao montažom segmenta jednoga pronađenog videozapisa (*found footage*) i materijala koji je autor sam snimio nadovezujući se na glavni motiv pronađene videoograđe. Motiv videouratka jest borba čovjeka u okrutnim i ekstremnim životnim uvjetima, neizbježan strah za život i egzistenciju, neizbježan čovjekov pratilac od pamtivjeka. Video prati i tradicijski napjev iz Dalmatinske zagore

sl.12. Strah od drugog, detalj s izložbe.

Fotografija: Mario Buletić.

Foto reportaža: Sergey Ponomarev, 2015.

Instalacija: Žilet HuljaHOOP Josip Pino Ivančić, 2016.

Iz fundusa Muzeja grada Rovinja, MGR-209462.

sl.13. Interventna vatrogasna oprema, detalj s izložbe.

Vlasništvo Javna vatrogasna postrojba Pula.

Fotografija: Mario Buletić

sl.14. Davor Sanvincenti: „Izvir voda”

(frame), 2019.

Video instalacija

s temom vode. Doslovno i simbolički, nadovezuje se na motiv prikazan u videoradu kao prirodni element nužan za postojanje života.

Za kraj. Ono čega se bojimo i jačina tog straha ovisi o našim shvaćanjima svijeta, o tome koje opasne snage postoje te koje mogućnosti imamo da se od njih zaštitimo. Strah se pojavljuje ovisno o percepciji rizika i sinonim je za osjećaj koji nas čini podložnim nekoj opasnosti. Taj se osjećaj u današnje vrijeme progresivno povećava, govori nam da je svijet oko nas prepun opasnosti i čini nas nesigurnim i ranjivim. Kultura i politike straha u koje smo upleteni, kaže Furedi, prepušta nas kulturi fatalizma koja dominira današnjim svijetom, dok je istodobno, nastavlja autor, preuzimanje rizika za promjenu naših života i nas samih jedna od najvažnijih karakteristika ljudskih bića (Furedi, 2005: 217). Način na koji možemo izbjeći veličanje pasivnosti i ranjivosti Furedi vidi u aktivnom djelovanju pojedinaca i u humanističkom poimanju svijeta te navodi: „...umjesto da igramo ulogu publike koja je prisiljena gledati još jednu predstavu politike straha, možemo pokušati promijeniti uvjete koji su doveli do njezina nastanka” (Furedi, 2005: 2018).

Na tom tragu izložba *Čega se bojiš? Strah u našoj svakodnevici*. služi kao okidač za preispitivanje i suočavanje s višeslojnim aspektima straha na više razina. Izdvojene situacije, činjenice, umjetničke interpretacije i izravna svjedočanstva isprepliću se u jedan od mogućih mozaičnih prikaza i pristupa toj neiscrpoj temi. S druge strane, nameću se mnoga pitanja. A na svakome je od nas da ih poveže s osobnim iskustvom, sa životnim okolnostima i situacijama na kojima zajednice u kojima živimo temelje svoje postojanje.

LITERATURA

1. Augé, M. *Le nuove paure. Che cosa temiamo oggi?* Bollati Boringhieri, 2013.
2. Bauman, Z. *Liquid Fear*. Polity Press, 2006.
3. Boscoboinik, A., H. Horáková, ur. *The Anthropology of fear: Cultures beyond Emotions*. LIT Verlag, 2014.
4. Buletić, M. *Čega se bojiš? Strah u našoj svakodnevici*. Etnografski muzej Istre – Museo etnografico dell'Istria. Etnografski muzej Istre – Museo etnografico dell'Istria, 2020. <https://cegasebojis.wordpress.com/e-book/>
5. Furedi, F. *Culture of Fear Revisited. Risk-taking and the Morality of Low Expectation*. Continuum, 2007. (1997.).
6. Furedi, F. *Politika straha. S onu stranu ljevice i desnice*. Izdanja Antibarbarus, 2008.
7. Han, D. „Razbojništvo u Istri nakon Prvog svjetskog rata”. U: Buletić, M. *Čega se bojiš? Strah u našoj svakodnevici*. Etnografski muzej Istre – Museo etnografico dell'Istria. Etnografski muzej Istre – Museo etnografico dell'Istria, 2020.
8. Macdonald, S., P. Basu. „Introduction: Experiments in Exhibition, Ethnography, Art, and Science”. In *Exhibition Experiments*. Wiley-Blackwell, 2007.
9. Plamper, J., B. Lazier. *Fear: Across the Disciplines*. University of Pittsburg Press, 2012.
10. Rudan, E. *Vile s Učke. Žanr, kontekst, izvedba i nadnaravna bića predaja*. Hrvatska sveučilišna naklada, 2016.

11. Svendsen, L. *Strab*. TIM Press, 2010.

Primljeno: 15. lipnja 2020.

THE EXHIBITION “WHAT ARE YOU AFRAID OF? FEAR IN OUR EVERYDAY LIFE”

Fear is a universal emotion, known to everyone, no matter what the cultural, social or historical context. The main objective of the current exhibition project is to explore the cultural and social aspects of fear through the exhibition display, bringing out the multifaceted and complex nature of the emotion. The natural and social sciences deal with the theme of fear and other emotions. Fear is inescapable in art and popular culture. Apart from that, as component part of individual and collective experience, fear is also highly subjective. Interdisciplinarity and views that complement each other in all phases of the project, from the conceptual hypotheses to the approach to the presentation, proved to be the only possible method to address this topic. An endeavour is made to reflect this universality through the local and the proximate, without, along the way, neglecting the connection with global currents: in space and time, through material and non-material culture, through the creative idiom of associates extremely familiar with the local climate. The issues and ideas that run through the exhibition became much more palpable a short time after its opening. The world was hit by the Covid-19 pandemic and suddenly we had to face a new reality in which the sense of fear had an important role. The new context necessitated not only a different reading of the exhibition but also a physical readjustment. The exhibition shifted from the physical museum space into the virtual world in which one lives today.